

Kielemme käytäntö

Harakkoihin — harakoihin?

Setälän Suomen kieliopissa esitettyihin astevaihtelusääntöihin on teoksen ensimmäisestä, v. 1898 ilmestyneestä painoksesta lähtien kuulunut kohta, joka uusimmassa painoksessa v. 1948 on seuraavan asuinen (§ 32): »Heikko aste esiintyy semmoisenkin tavun alussa (edessä), joka (nykykielessä) on avoin: — — 2. Nelitavuisissa monikon partitiivi- ja genetiivimuodoissa (alkuperäisen) *i*-loppuisen diftongin edessä, esim. *kaupunki* ~ *kaupungeita*, *kaupungeiden*; *harakka* ~ *harakoita*, *-den*; *asunto* ~ *asunnoita*, *asunoiden* (toisinaan muissakin sijoissa, esim. *asunoihin* = *asuntoihin*).» Mielienkiintoa tässä säännössä herättää »muita sijoja» koskeva lyhyt huomautus. Setälällä näyttää tosiaan olleen sellainen käsitys, että heikkoasteisuus esim. monikon illatiivissa olisi ainakin yleiskielen kannalta jollain lailla merkityksetön ilmiö. Siihen viittaavat selvästi myös kieliopissa esitetyt nominien taivutuskaavat (§ 91): vaikka niissä yleensä on pyritty tunnollisesti luettelemaan kaikki ajateltavissa olevat teoreettisetkin rinnakkaismuodot, ei esimerkkisanoista *aurinko*, *kaupunki* ja *ulappa* mainita muunlaisia monikon illatiiveja kuin vahva-asteiset *aurinkoihin*, *kaupunkeihin* ja *ulappoihin*. Tämä Setälän käsitys on ilmeisesti vaikuttanut myös Knut Canneliniin, joka parikymmentä vuotta myöhemmin pohti Kielioppaassaan heikko- ja vahva-asteisten asujen sopivuutta

yleiskielen normeiksi. Cannelin toteaa (Kieliopas³ s. 103), että horjuntaa vahvan ja heikon asteen välillä on »lyhyeen vokaaliin päättyvien kolmitavuisien vartaloiden monikon essiivi-, illatiivi- ja komitatiivimuodoissa», esim. 1) *harakkoina* ~ *harakoina*, *nautintoina* ~ *naulinnoina*, 2) *kaupunkeihin* ~ *kaupungeihin*, *sopukkoihin* ~ *sopukoihin*, 3) *asuntoineen* ~ *asunnoineen*, *navettoineen* ~ *navetoiineen*, ja jatkaa: »Heikkoasteisia muotoja — etenkin *-kko-* ja *-nto-*loppuisten sanojen paradigmeissa — tavataan m.m. Savon murteessa ja useilla kirjailijoilla (esim. Aholla). Yleisempinä esiintyvät kirjakielessä kuitenkin vahva-asteiset muodot (vrt. Setälä, Suomen kielioppi 32 §, 2), jotavastoin partitiivi- ja genetiivimuodot ovat yleiskielessäkin heikkoasteisina käytännössä (harakoita, kaupungeita; pyrinöiden, vahingoiden).» Cannelinin näin luomalle pohjalle on vuorostaan rakentanut E. A. Saarimaa. Huonoa ja hyvää suomea -teoksessaan (s. 18) hän kirjoittaa: »Itämurteissa esiintyy sellaisia heikkoasteisia muotoja kuin *harakoina*, *punakkoina*, *mellakoihin*, *sopukoihin*, *pyrinnöineen*. Juhani Aho käytti niitä ja viime aikoina sellaisia on ruvennut yhä enemmän näkymään. Niitä ei ole kuitenkaan syytä koteuttaa yleiskieleen, vaan käytettäköön siinä vahva-asteisia muotoja *harakkoina*, *punakkoina*, *mellakkoihin*, *sopukkoihin*, *pyrintöineen*.» Samalla lailla asia esitetään myöhem-

min myös Saarimaan Kielenoppaassa (3. painos, s. 24). Varsinaisia perus-
teluja esittämättä on yleiskielemme
muutaman vuosikymmenen kuluessa
siten kehitetty taiputusopillinen nor-
mi, jonka periaatteellisesti pitäisi sitoa
kaikkia kielenkäyttäjiä mutta jota
toisaalta myönnettäneen varsin ylei-
sesti rikottavan: säännönvastaisia
heikkoasteisuustapauksia osuu tuon
tuostakin silmään kirjallisuutta ja
sanomalehtiä lukiessa, ja vapaassa
puheessaan niitä lienee vaikea välttää
sellaisenaan, joka teoreettisesti hyvin
tuntee annetun ohjeen.

Virittäjässä 1957 s. 260— olen
esittänyt aineistoa, joka osoittaa *mella-*
koihin-tyyppiset heikkoasteiset ill:t,
kom:t ja ess:t kotoperäisiksi useim-
missa murteissamme: lounaismurteis-
sa, alasatakuntalais- ja hämäläis-
murteissa, osassa kaakkoismurteita ja
savolaismurteissa (pohjalaismurteista
ei ole riittävästi tietoja). Samassa yh-
teydessä olen perustellut käsitystä,
että juuri heikkoasteiset muodot ovat
suomen murteiden kannalta suhteelli-
sen alkuperäisiä; mikäli vahva-asteis-
ta tyyppiä *mellakkoihin* tavataan, se
näyttää perustuvan tavua lyhyem-
män muototyypin *akkoihin* analogia-
vaikutukseen aivan samoin kuin vah-
va-asteinen partitiivi *mellakkoja* (pro
mellakoita) on ilmeisesti *akkoja*-tyyppi-
sen partitiivin analogiaa ja vahva-
asteinen genetiivi *mellakkojen* (pro
mellakoiden) taas *akkojen*-tyyppisen ge-
netiivin analogiaa. Varsinkin yleis-
kielessä kehitys on johtanut siihen,
että kaksitavuisten vartaloiden taipu-
tukseen perustuvat vahva-asteiset
analogiamuodot ovat toisaalta mon.
part:ssa ja gen:ssä, toisaalta mon.
ill:ssa, kom:ssa ja ess:ssä suureksi
osaksi vallanneet alkuperäisille heik-
koasteisille muodoille kuuluneen ase-
man. Eri vartalotyypeissä tuo kehitys
on kuitenkin toteutunut erivahvui-

senä. Suorittamassani kokeessa, jossa
144 suomen kielen opiskelijaa sai no-
peasti tehdä valinnan äänneilallisten
ja analogisten muotojen kesken, osoit-
tautui rinnakkaismuotojen prosentti-
nensusio kahdeksan eri tyyppisen kol-
mitavun mon. illatiivissa seuraavaksi:

A. kaupunkeihin—kaupungeihin	96— 4
ammatteihin—ammateihin	92— 8
avantoihin—avannoihin	89—11
B. navettoihin—navetoihin	69—31
karikkoihin—karikoihin	67—33
fyysikkoihin—fyysikoihin	62—38
C. mansikkoihin—mansikoihin	28—72
silakkoihin—silakoihin	24—76

Erottuu siis kolme selvärajaista ryh-
mää. A-ryhmässä ovat analogiset
muodot melkein yksinvaltaisia, B-
ryhmässäkin ne ovat enemmistönä,
C-ryhmässä äänneilallisten muotojen
suositummuus on kiistaton.

Tällaisen kolmijaon ymmärtämi-
seksi on tarpeen tarkastella mon.
part:ssa ja gen:ssä vallitsevia suhteita.
Mon. part:n osalta koe tuotti seuraa-
vat tulokset:

A. kaupunkeja—kaupungeita	99— 1
ammatteja—ammateita	97— 3
avantoja—avannoita	99— 1
B. navettoja—navetoita	75—25
karikkoja—karikoita	67—33
fyysikkoja—fyysikoita	64—36
C. mansikkoja—mansikoita	3—97
silakkoja—silakoita	3—97

Suhteet ovat siis hyvin samantapaiset
kuin mon. ill:ssa, molemmissa ääriyh-
missä vain vieläkin kärjistyneemmät.

Mon. gen:ssä tulokset olivat seu-
raavanlaiset:

A. kaupunkien—kaupungeiden	98— 2
ammattien—ammateiden	99— 1
avantojen—avannoiden	99— 1
B. navettojen—navetoiden	85—15
karikkojen—karikoiden	80—20
fyysikkojen—fyysikoiden	80—20

C. mansikkojen — mansikoiden 20 — 80
silakkojen — silakoiden 15 — 85

Vaikka alaryhmien prosenttirajat eivät olekaan eri sijamuodoissa aivan samat, voidaan todeta, että täsmälleen sama kolmijako kuin mon. illatiivissa vallitsee myös mon. partitiivissa ja genetiivissä. Tämän kolmijaon synty vaikuttaa ensi katsomalta melko ongelmalliselta; eräitä siihen ilmeisesti vaikuttaneita tekijöitä olen ottanut puheeksi mainitsemassani Viirittäjän-kirjoituksessa. Näyttää siltä, että koko jakautumisen lähtökohta on ollut juuri mon. partitiiveissa ja genetiiveissä: heikkoasteisten muotojen vaihtuminen vahva-asteisiksi on näissä sijoissa ollut vain osa laajempaa kumousta, jonka ytimenä on ollut äännelaillisten muotojen muuttuminen sijapäätettä myöten vastaavien kolmitavuiisten muotojen (*akkoja, akkojen*) mallin mukaisiksi ja joka sellaisena on voinut toteutua yhtä hyvin astevaihteluttomissa kuin astevaihtelun alaisissa sanoissa (esim. *puolisko|ja, -jen* ex anal. *lisko|ja, -jen*). Kun syntaktisesti tärkeissä ja taajaan käytetyissä sijamuodoissa — mon. part:ssa ja gen:ssä — on päässyt vallalle tällainen tendenssi, se on astevaihtelun alaisten sanojen osalta pyrkinyt projisioitumaan myös harvinaisempiin sijoihin, ja tulos on, että astevaihtelun alaisten sanojen mon. ill:ssa, kom:ssa ja ess:ssä vallitsevat nykyään hyvin samantapaiset suhteet äännelaillisten ja analogisten muotojen kesken kuin mon. part:ssa ja gen:ssä.

Koetuloksista ymmärtääkseni jo kuultaa läpi koko kysymyksen käytännöllisin ratkaisu. Tilastollisesti on voitu paljastaa eri sijamuotojen välillä vallitseva elimellinen yhteys, jota kaikki yleiskielen käyttäjät vaistomaisesti pyrkivät noudattamaan mut-

ta joka silti on sillä tavoin piilevä, että se näyttää tähän asti välttäneen kieliopintekijäin huomion. Tämmöistä tiedostamatonta suhdejärjestelmää vastaan on yleiskielen tietoinen normitus tavallaan voimaton: sen yhteen osaan on mahdotonta vaikuttaa järkyttämättä samalla koko järjestelmää. Esim. muodolta *mansikoihin* ei voitane kieltää olemassaolon oikeutta, ellei sitä kielletä myös muodoilta *mansikoita, mansikoiden*, ja sellaistaahan ei kukaan ole varmasti tullut edes ajatelleeksi. Eri asia on tietysti se, että Ahon vielä suosima ja kansanomainen illatiivityyppi *avannoihin* ei tule normaalityylisessä yleiskielessä enää kysymykseen; yhtä vähänhän tulee kysymykseen heikkoasteinen partitiivi *avannoita* tai genetiivi *avannoiden*. Nähdäkseni tästä kaikesta voidaan tehdä vain se johtopäätös, että normituksen on paras mukautua kielitunteeseen, jolloin nelitavuisia monikon illatiiveja, komitatiiveja ja esiivejä koskeva sääntö saisi seuraavanlaisen asun: vahva-asteisia muotoja käytetään, milloin saman sanan mon. part. ja gen. ovat vahva-asteiset, heikkoasteisia taas, milloin saman sanan mon. part. ja gen. ovat heikkoasteiset. Käytännössä ehdotukseni merkitsee sitä, että mon. ill., kom. ja ess. y l e e n s ä jäisivät vahva-asteisiksi. Heikkoasteisia rinnakkaismuotoja voisi kuitenkin käyttää eräistä sanoista, varsinkin *kko*-vartaloista: siis joko *karikkoihin* tai *karikoihin*, aivan kuten sanotaan joko *karikkoja* tai *karikoita*. Eivät vain käyttökelpoisia vaan normaalityyliin suorastaan suositeltavia olisivat heikkoasteiset muodot vihdoin eräistä sanoista, lähinnä *kka*-vartaloista: siis mieluummin *mansikoihin* kuin *mansikkoihin* — samoinhan sanotaan mieluummin *mansikoita* kuin *mansikkoja*.

TERHO ITRONEN

Tämä alustus esitettiin kielilautakunnalle 10. 3. 1958. Kun alustuksen tilasto oli tehty kysymällä koehenkilöiltä, kummalle kahdesta vaihtoehdosta he antavat etusijan, ja on mahdollista, että kirjoittajat voivat rytmii- tai tyyli-tyistä käyttää harvinaisemmaksi tuntemaansakin muotoa, Kielitoimiston hoitaja oli Nykysuomen sanakirjan aineksesta poiminut eräiden tavallisten sanojen tähän kuuluvia esiintymiä. Tulokset vahvistivat alustajan tilastoa (esim. A: *asuntojen* 12, *asuntoja* 13, *asuntoina* 1, *asuntoihin* 5, *asuntoineen* 3 — *asunnoihin* 2, siis yhteensä vahva- ja heikkoasteisia 34—2; B: *yksikköjen* 20, *yksikköjä* 15, *yksikköinä* 4, *yksikköihin* 5, *yksikköineen* 1 — *yksiköiden* 8, *yksiköitä* 17, *yksiköihin* 1, yhteensä 45—26; C: *silakkoihin* 1 — *silakoita* 8). Lautakunta yhtyi alustajan ehdotukseen, että myös heikkoasteiset essiivi-, illatiivi- ja komitatiivimuodot (*laatikoi/na*, *-hin*, *-neen*) hyväksyttäisiin yleiskieleen. Selvennyksenä haluttiin erityisesti tähdentää, että diftongilliset genetiivi- ja partitiivimuodot myös ryhmässä A (*kaupungeita*, *ammateita*, *avannoita*) ovat harvinaisuudestaan

huolimatta yleiskielessä käyttökelpoisia. Hyväksyttiin seuraava sääntö vastaamaan esim. Setälän Suomen kieliopin kohtaa 32.2:

Heikko aste esiintyy avotavun edellä monikon genetiivissä ja partitiivissa, jos monikon vartalo loppuu alkuperäiseen sivupainolliseen diftongiin (*metsiköi/den*, *-tä*, mutta *metsikköj/en*, *-ä*); samoissa sanoissa esiintyy heikkoa astetta avotavun edellä myös monikon essiivissä, illatiivissa ja komitatiivissa (*metsi(k)köi/nä*, *-hin*, *-neen*). Diftongilliset genetiivit ja partitiivit sekä vastaavasti heikkoasteinen essiivi, illatiivi ja komitatiivi ovat tavallisimmat *kka-*, *kkä-*loppuisissa sanoissa (*mansikoi/den*, *-ta*, *-na*, *-hin*, *-neen*); mm. *kki-*, *tii-*, *ttu-*, *tty-*loppuisissa sanoissa ja sanoissa, joissa loppuvokaalin edellä on kaksi erilaista konsonanttia, ovat monikon genetiivi ja partitiivi sen sijaan nykykielessä enimmäkseen diftongittomat ja essiivi, illatiivi ja komitatiivi vastaavasti vahva-asteiset (*suosikk/i/en*, *-eja*, *-eina*, *-eihin*, *-eineen*, *avanto/j/en*, *-ja*, *-ina*, *-ihin*, *-ineen*).